

Ял хушаләх ыйтәвәсем тавра

Пёрле ёсленине мән ситтёр?

(Вёсё. Пусл. 1-мөш стр.). Сәкна паләртмалла. Сысна ашә туса илессипе район йёркеллә ёслесе пырать. Ку енёпе малалла ата-ланасләхә те пысәк. Иртно сүл сыснасен йышә 19622 пулнә пулсан сәк вәхәтра, қасал 7 уйәхра вёсен йышә 25266 ситрә е 28,8 процент чухлә нумайрах.

Майрақалла шултра вьльәхсен йышә вара пёлтёрхи сәк шайринчен қашт сөс үснә.

Паянхи рынок условийёсенче вара майрақалла шултра вьльәх ашән хақә те хәпарсах пырать. Савәнпа та пирән паянхи задача – майрақалла шултра вьльәха самәртма ытларәх тәратаси. Ку ёсрә вара специалистсен сөнәвёсөнә шута илли, ял халәхәпә тақә сыхәнса ёслени вьрәннә пулмалла. Ял хушаләхәнчә пёрлешүллә хушаләхпа ыраәм сынсем яланах тақә сыхәнса ёсләсә. Қилти хушма хушаләхәнчә майрақалла шултра вьльәхсен туйнассипе те ёслемелле. Аратләх тенёрен, патшаләх ку теләшпә пулшәтә. Савәнпа ку енёпә ёслемелле те ёслемелле.

– Халә обществәлла вьльәх-чёрлөхә кетү сүретмелли тапхәр. Сәкә сәт ытларәх туса илессинче те ыра витем күрет. Район сәт туса илессипе сителәклә ёслет, тесе шултар-и?

– Сәт паян хушаләхсәмшән укса-тенкә сәл-кусә пулса тәрәтә. Ку енёпә итрнә сүлхи кинчен үсәмләрәх ёслени ләпланмаллине пёлтөрмест. 7 уйәхра районта вәтраман кашни ёнерен 2385 килограмм сәт сунә е пёлтөрхи сәк вәхәтрипе 8 процент чухлә ытларәх. “Герой”, Ильич яч.хис, “Свобода”, Суворов яч. хис. хушаләхсәм ку теләшпә ялхә мар ёслесе пырасә. Пурә районти 16 хушаләх сүлталәх пусланнәранпа 2 пинлә чикёрен қасрә. Паян районпә вәтраман кашни ёнерен 12 килограмм е иртнә сүлхи сәк тапхәртипе танлаштарсан 1 килограмм ытларәх сәт сәватпәр. Анчах та хәшпәр хушаләхсәнчә сәвәма (вёсен қәтәртәвә районти вәтрам қәтартуран пысәк пулин те) пёлтөрхи шайран чакарчәс. Сәлтәвә – вьльәхсәнә сителәклә тәрантарманни. Вьльәх-чёрлөхә рационанчән тыра тухса үкни. Халә, вьрма пусланнә хысәң, ку ситменлөхә пётөрме майсем пуласә ёнтә. “Оринино”, “Передовик”, Чапаев яч. хис. хушаләхсәнчә паян туртәнмалла ку теләшпә. Кашни ёнерен куллән 10-шар килограмм сәт сума вёсенчә пур майсем те пур.

– Витесенчә хәлә хәтәрленес ёссем мәнлө пырасә?

– Ку ёс те пусланнә. Тёрёссипе йёркеллә хушан юсав ёсә нихәсан та пётөмест: хусалән-тайәлнә хысәңах йёркене кёртсә пымалла. Вьльәх-чёрлөхә фермисенә хәлә хәтәрлес ёс “Восток”, “Герой”, “Лидер”, Ильич яч.хис., “Свобода” хушаләхсәнчә ялхә мар пырасә. Е. Андреев яч.

хис., “Волга”, “Передовик”, “Сөятель” хушаләхсәнчә вара ку енёпә сәвәнәсүләха чылай үстермелле. Вьльәхсәнә хәлә епле хәтөрлессипе районта ятарлә комисси туса хунә. Ку ёсә тёллөвлән ёслени сәк пәрә вәл.

Паләртса хәварас килет – продукция ытларәх илестен вьльәх-чёрлөх сывләхәшән тимлессипе те тәп вьрәнә пулмалла. Савәнпа та зооветспециалистсем пёр-пёрне әнланса, пёр тёллөвлән ёслени сәк тери пысәк пёлтөрешлә. Хәйсән тивёсә сине вёсен патшаләх күсәпә пәхмалла.

Патшаләх тенёрен, наци проекчәпә киләшүллән, ял хушаләх предпрятийёсенчә ёне тата сысна фермисенә сөнәтсә уләштарма, реконструкцилемә проектсем тәратма вәхәт ситсә пырать. Бизнес-план та кирлә. Сентябрьте пурнәсламалла сәк ёсә. Вёсемпә пёрлө ял хушаләх министрствинчә кредит илме документсем тәратмалла. Район ертүссемпә Мордва республикинчә пулса куртамәр. Камсенә сәк проектсем киләшнә, вәхәтә сая ямасәр ку теләшпә ёслемелле халә.

– Уйраәм хушма хушаләха аталантарма та паян патшаләх сүл усса парать.

– Малтанласа районта пурәнәкансем патшаләх пулшәвнә илме шикленсә тәчәс. Халә ёнтә сәкә усаулине әнланса илчәс. Паянхи кун асәннә кредита районти 400 ытла сын 64 миллион тенкә сураләх илчә ёнтә. Ку ёсә малалла тәсма пәхнә. Сәпла майпа хушма хушаләх ыткансенә сарайвита тумә, вьльәх-чёрлөх, техника туйнама сүл усаули. 14 процентлә кредитән 11,5 процентне Раçсәй тата республика бюджетәнчә саплштарасә. Унна тёллөвлән уса курнине сирәплетекен документсенә уйәх сурәран қая юлмасәр тәратмалла сәс.

– Сәк хушәрах районта пурәнәкансем хәйсән сёр пайёсәмсәр ан юлччәр тесе те. Сәпла вәт?

– Тёрёсех. Халә хәрү тапхәр вәхәтәнчә те ку ыиту пирки манмалла мар. Ситес сүлхи январь вёсәнчә сёр пайёсәм хәрпәрләхра пулинә сирәплетмесән, паян ёслени харама қайма пултарать. Сәк тапхәрчә сёр пайёсән хәйсән хәрпәрләхә кусармасан, вёсем муниципалитет хәрпәрләхә кусарсә. Савәнпа та районта пурәнәкансен, вәхәтә сая ямасәр, сёр пайне уйәрни сүнчән заявләнә, пёлтөрү памалла, сәк ыитусәмпә сыхәннә ытти ёсәнә тумалла. Ку ыитупа вьрәнти ял тәрәхнә пымалла. Унта ку ёсә епле пурнәсламалли пирки тёллән әнлантарасә. Сәкә сирән ачәрсәмшән, мәнукәрсәмшән кирлә. Кил-суртра паян эсир мәнлө хәвәр хысәңах арава тәпкәчә парса хәварма пултаратәр, сёр пайёсәнә те қайран (вёсенә хәрпәрләхра хәварсан) хәвәр ывәл-хёрсенә халалласа хәварма пултаратәр. Қамәл пулсан сутма-туянма та пултаратәр.

– Пурнәс қаларса тәратнә тәпәр сөнәлөх вәл – тёрлө кооперативсем йёркелени. Ку енёпә конкуретлә утәмсем пур-и районта?

– Паян тёрлө формәллә кооперативсем пирки нумай қаласасә. Сысна пурнәснә ләйәхлатма кирлә вёсем. Производство кооператив-

нех илер-ха, ақә. Вьрәнәтах килти хушма хушаләхра сит-ёнтөрнә ял хушаләх продукцияне әна ситентерекәншән тивёсәлә хакпа сутас-туяннас тёллөвлә йёркеләсә вёсенә. Халә мәнлө пулса пырать-ха. Тастан килсә ял сүнни ситентөрнә пахчә-симёсә, аш-сәтә йүнәпә туйнассә те аяққаларах қайса хаклә хакпа ярәнтарасә. Вьрәнти кооперативсем урлә ял хушаләх таварёсәнә вьрнастарни вара районшән та, ял сүннишән те усаулла пулә.

Халәлөхә районта 1 производство кооперативе, тәпәр кредит кооперативе йёркеленә. Савәнпа та пурәруллә сынсем кооперативсем йёркелессинә ырлатпәр, пулшәтпәр. Халиччә сәк ёсә апапаннә пурәруллә предпринимательсем те пулма пултарасә вёсем.

Каларәм ёнтә, кооперативсем тёрлө формәла пуласә. Қаләпәр, Мичурин яч.хис. хушаләх территориянчә халә хресчән (фермер) хушаләхә йёркеленнә. Вәл пур сёрпә те уса кураймасть. Савәнпа та сәк тәрәхри пурәруллә сынсәнчә уса курман сёрсәм сүнчә ёслемә кооператив тумә пултарасә. Малтанласа қараксенә пёрлө сүлса илсә, қаяраха тыр-пул ситентерсә илме те пулать. Вьльәх-чёрлөхнә килте усрама та пулать. Пурәруллә сынсәмә ёслес қамәл сәс кирлә. Ун пек сынсәнә эфир пулшәма хәтәр.

– Альберт Николаевич, ял хушаләх аталанәвәнчә район үмәнчә тәракан задәчәсем мәнлисем?

Халә вьрма тапхәрә сәк явапләха тата үстөрмә ыитать. Савәнпа та район администрацийән яваллә ёсәнәсем вьрәнә тухсах сүресә. Аста – сәнүпә, аста конкретлә пулшәу кирлә. Вьрәнсенчи лару-тәрәва куран вёсәртмәстпәр. Лару-тәру епле пулнинә тёрёслесех тәратпәр. Район администрацийән пусләхән ятарлә йышәнәвәпә киләшүллән қаши рейдсем иртесә. Ситентерсә илнә тырра, аш-қаяқ хушаләхсән йёркеллә, сәкунпа киләшүллән, тивёсәлә документсемпә вьрнастармалла.

Тёллөхрән, Мичурин яч. хис. хушаләх территориянчә документсемсәр продукция асатас тёлсәл пулнә. Халә ку ёсә шалти ёсән пайәнчә тишкересә.

Асәрхаттарсах қаласшән, йёркесёрлөх районта ништа та пулмасть.

Тәпәр задача вәл – ял хушаләхнә ура сине сирәп тәратма кадрсемпә ёслемелли. Ку енёпә те ситменлөхсем пур. Ял хушаләх нихәсан та сәмәл отрасль пулман, чупса килсәх специалитсем ёсә вьрнассасә. Анчах та сәкна қаласшән: йывәр пулсан та сёр никама та ёсәсәр хәвармасть. Ёслекен сын вара халиччә те вьсә ларни пулман-ха.

Савәнпа та сәмаха вёсләнә май районта пурәнәкансенә чәнсех қалас килет. Йывәр ёсә чәвашсем ёлөкөх, пёрлө кар! тәрса ёсләнә. Ватти-вәтти алла сурла, сенәк тытнә. Ялта пур ёсә те пёр хәкә тумалла чух паян сәкә уйрамах кирлә: вьльәх алатнә хәтәрлөмеллө, тыр-пула пустарса кёртмеллө, кёр аки ирттермеллө тата ыт. те. Сәтел хушшинә пёрлө ларса шәкәл-шәкәл қаласма уңчән пёрлө ёслени те кирлә. Уйхир ёсәсенә вара пирән, ял сүннисән, хамәрәнах тумалла. Сёрә те хамәрән, ёсә те. Пурнәс пирән сәкән-та.

– Тавах, Альберт Николаевич, тёллө қаласушән. Л. ТУКТИНА қаласнә.

Ылтән пучах

Очерк

«Сын ёсәпә илемлө», – тет чәваш әс-мулө. Нумай чух әна ваттисән сәмахә тесе ирттерсә яратпәр та сәк вьсә сәмаха хамәрән асәтә-асәннесем хывнә тарән пёлтөрешә сүнчә чарәнса та тәмастпәр...

Сёр ёснә вара манән ёсән сәсә тесе хаклама қамәл пур та пирән хушәмәртә сёр ёснә чунәпә парәннә хресчәнән пархатарләхнә қи сүлтти қартларана лартас килет. Суха пуç хыснә тәрса курнә, пуракран тыра қанә, әнлә саран урлә сәвапа курак сүлса қаснә, сүнсем тутлә ыйхәран вәрәниччә вуншәр ёне сума ёлкөрнә, шартлама сивёре те трактор-машина юсәсинчән пәрәнман ял сүнни сәкна тивёсә те.

– Алла ылтән пучах тытса килениччә сичә хут тар тухиччән ёслемеллө, – вёрентүллөрөх те хәйән пуян ёсә опытинә паләртсарах қаләнәччә пёррехинчә “Оринино” ял хушаләх производство кооперативән комбайнерә Константин Михайлович Садовников. ЫЛТӘН ПУЧАХ... Тәрән пёлтөрешлә сәмах майлашәвә. Унта мән пытаннинә сәк пучаха сичә хут тар қаларнә хысәңән алла илсә курнә сын қанә пёләт-төр. Константин Михайлович вара әна пёрре мар алла илсә чөри сүмнә пәчәртәнә, пит-кухнә ачашланә... Унән техёмлө шаршине қәкәр тулли сывланә та сәмәрә арава Сёр-әннә мёрә юратма, хисеплемә, унән тулхәлхәшән кёрешмә вёрентнә.

Паян Константин Михайлович пирән хушәмәртә сүк. Вәл пирәнтен вәхәтсәр уйрәлса қайрә пулин те, унән вёренекәнәсем паян черетлә вьрмара ылтән пучах пухасә.

“Кам-ха вәл Константин Михайлович?” – тесе ыйтә вулакан. “Сёр ёснә чунәпә парәнса хисепә тивёснә механизатор”, – тетәп паян

ёпә тәван хушаләха таврәнәтә. Таврәнәтә те пенсия тухиччән пёр сүл улшәнмасәр “Оринино” хушаләхра ылтән пучах үстөрәт. Унән ёсә кёнекинчә те пёртен-пёр ёсә пирки сәс сырса хунә: 1963 сүлхи июнән 15-мөшөнчә Чәваш Республикани Муркаш районёничи “Оринино” хушаләхра ёслемә пусланә. Константин Михайлович мән пур ырләх ёсрә пулинә чөрипә туйса ёсләнә. Савәнпах ёнтә әна ертүссәсем те манман. 1984 сүлхи вьрмара пысәк қәтартусем тунәшән әна КПСС Муркаш райкомән бюровә, халәх депутатчәсен районти совечән ёстәвомкә, ял хушаләх ёсчәсен профсоюз райкомән президиумә “Ылтән пучах” палләпа наградланә. Сёр ёснә чунәпә парәннә сүншән чи пысәк хак мар-и-ха сәкә? Хисепсем пирки қалас пулсан вара Константин Михайловичән вёсенә шута та илсә ситерийрес сүк: кашни вьрмарах вәл сәнтөрүсә, кашни ақарах вәл малтисән ретәнчә. Вёсен қашәлә – “Чәваш Республикани тава тивёсәлә механизатор” ят. Әна хастар ёсчәнә 2000 султа панә.

“Сын ёсәпә илемлө”, – тет чәваш әс-мулө. Нумай чух әна ваттисән сәмахә тесе ирттерсә яратпәр та сәк вьсә сәмаха хамәрән асәтә-асәннесем хывнә тарән пёлтөрешә сүнчә чарәнса тәмастпәр... Константин Михайлович Садовников ХРЕСЧЕНӘН пек пёлтөрешлә сәнарлә, хәрпәр хәй суйласа илнә ёсә чунәпә парәннә сынсәм сүнчән пирән кашни утәмара аса илмеллө, сәвән пек сүнсем сәмәксәмшән тёлсәх пулмалла. Савән чухнә наци проекчәсем те сүлтән хушмасәр-паләртмасәрах пурнәсә кёрсә пырәс, никаман та пуса усса сүрмә сәлтәв пулмә.

Анатолий БЕЛОВ.

Пирән интервью

“Сёр ёсчәнә сёрпә туллин уса куртәр”

Пурнәс аталанәвә хәвәрт утәмпа пини сёр ёсчәнә те сүл айкинчә тәратса хәвармарә. Ял хушаләхнә сөн йёркелү тапхәрә килсә сәпнәран хресчән те хәй ёснә, хәйнә шанса панә сёр хутшәнәвёсәнә паянхи кун ыитәвәпә йёркелемә пусларә: унчән колхоз-совхоз аллинчә пулнә сёр сине унән чән-чән хуш пусләмәш утәмсем туса пурсә. Сәкәнпа пёрлөх сёр сугу-шүлү шайнә ситрә. Алпа пулсан унән хакә пур. Сәпах та сәмәл-и-ха сөнәлөхсәнә алла илмә? Сәк ыитупа сине хураш шыраса район хәсәчән ял хушаләх пайән заведүчийә Анатолий БЕЛОВ Муркаши “Аршин” чикеллө явалләхлә общество ертүссипә Алексей Валериевич КОЛХЦОВПА тёл пулнә, сёрә хәрпәрләхә илкенсенә хумхантаракан хәш-пёр ыитусемпә қасәқланнә. Халә унна хәсәт вулавсисәнә паллашма сөнәтпәр.

– Алексей Валериевич, қаласу пусләмәшәнчә юлашки сүлсенчи сёр хутшәнәвә пирки мән қалыратәр?

– Сёр сүнчә вәрсма хушмасть халәхәмәр әсләләхә. Сәкна эфир те хамәршән тёрёсләх тесе йышәнәтпәр. Анчах сёр хутшәнәвёсәнә пурнәсәпа тан улшәнса пининә те эфир паян свилей-местпәр. Сөнәлөхсәнә пирән йышәнәсәх пулать. Вёсенә вәхәтра пурнәсә кёртсә обществәри хирәстәру сәлтәвсисәнә маларах сирсә пырасси – пирән аслә әру үмәнчә парәм.

– Пытармәпәр, сөрә сугу-илес йёркә аталанса пинә май сәк хутшәнәсәм пирән пәшәра ситни те кускерә. Сәкәнпа араш-пирәш политика пус пулса тәрасран эсир туса ирттерекен ёсә ыт сүннинә хүтәлөт-и?

– Кунта хуравә пёррә: сөрпә ёсләнә сёртә йёркә кирлөх. Эфир вара шәпах сәк йёркәнә тәвас сула урса пыратпәр. Халә қаланине пурнәсә сывәхарах урса парам-ха. Қаләпәр, сёр участокнә сугу-илес, парнелес, килти хушма хушаләха халәппә хәварас тенә чухнә ёсә сәкунлә пурнәсәла сёр участокнә кадастр планә кирлө. Ахальлән эсир пусаннә ёсә валли вәхәт чылайрақ кирлө пулать. Сәпла ан пултәр тесән кадастр планнә маларах туса хумалла. Сәкәнпа пусланатә те ёнтә сёр висевән ёсә. Муркаш Енрә ку ёсә ёслекән 4 организациён пирән общество сәс районта вьрәнәтә вьрнассәнран халәх пирән патәмәра йышлә килни вёсен ыитәвёсәнә вәхәтра та пахаләхлә татса пама ыитать. Эфир сәпла тәватпәр та. Район администрацийәпә, районти сёр комитетчәпә, кадастр пәлатипә тачә сыхәнса ёсләнөрән пирән пур ыитусәнә те вьрәнәтәх татса пама майпә пур. Кунта пирән сёр висемелли сөнә йышми прибор пулли те ёсә кёскә вәхәтра тата пахаләхлә пурнәсәла

ма май парать. Раçсәй Президентчә наци проекчәсенә сүл пинипә уса курсә паян килти хушма хушаләха аталантарас текенсем 60 сотка сёрсем илсәсә, пёрлешүллә хушаләхри сёр пайёсәнә висстерсә уйрәсәсә т. ыт. те. Сёр пайёсәнә илсә пулсан, граждәнсән вёсем теләшпә хәрпәрләх прависем пур. Анчах вёсенә документта хәрпәрләха сирәплетмесәр эсә вёсен хуш мар. Сәкәнпа пурәннә ёсә вёснә ситермә пухусем ирттерсә сёр пайнә хәрпәрләха илессинә граждәнсән юлашки сур сүлта әнлән пусанса қайрәс. Кунта чылай чухнә ял сүннинә вәхәтнә перекетлени те кирлө. Сәкна әнланса эфир хамәр клиентсәнә сёр документсәнә кёскә вәхәтра та пахаләхлә туса панәран пирән патәмәртан сынсәм хәпмасәсә. Қаламалла, пирән ёсә ял сүннисемпә ёслессипә сәс мар. Паян эфир сёр йёркелөвән ёсчәнә сөнөрән сөкпенекән АЗСсем, сөнә автосүлсәм, қарас телефон линийёсән вышкисем валли т. ыт. те тәватпәр. Дача участоксәнә, килти хушма хушаләхри сөрсәнә, пай сөрёсәнә висстермә қамәллә ял сүннисем те нумайән килсәсә. Хамәр патәмәра килекенсән ыитәвёсәнә кёскә вәхәтра тивёсстересси – пирән тәп тёллөв: сёр ёсчәнә хәйнә тивёсскән сёрпә туллин уса куртәр.

– Алексей Валериевич, хәвәрпа тата коллективәрпа кёскән паллаштармәр-ши?

– Хама илсән, сёр йёркелөвәнчә ёсә стажә 7 сүл. Савәнпа та паянхи ёсә питә пысәк сөнәлөхәх мар. Ситменнинә 11 сүнран тәракан коллектив та хәй ёснә лайхә пёләт. Паян манән уйрамах хамән заместителә А.А. Қазамбаева, А.В. Ярдьковпа А.В. Рузмикин инженерсәнә ырапа асәнәс килет. Кашниех вёсем халәх ыитәвнә туллин тивёсстерес тесе вәй хураçсә.